

Dialog jako styl myślowy.

Wykładowcy biblijnej „*koiné*” kulturowej w listach Norwida

(streszczenie rozprawy doktorskiej)

Rozprawa – jeśli czytać ją pod kątem teoretycznym – poświęcona jest zagadnieniu kulturowej roli cytatu. Reaktualizuje koncepcje Michaiła Bachtina i Walentina Wołoszynowa związane z problematyką słowa dialogowego, by przypomnieć, że cytat (w szerokim rozumieniu: od cytatu właściwego, przez parafrazę i aluzję po mowę pozornie zależną) nie jest jedynie wykładnikiem relacji międzytekstowych, jak traktuje go późno nowoczesna i ponowoczesna humanistyka, ale przede wszystkim wykładnikiem relacji międzypodmiotowych. Po pierwsze, jest dialogiem nadawcy z adresatem zróżnicowanym formalnie i znaczeniowo ze względu na łączące ich więzi, stosunek ich światopoglądów, kompetencje oraz sytuację, w jakiej przebiega komunikacja między nimi. Po drugie – jest eksterioryzacją dialogu wewnętrznego autora, do którego włączone zostają przyswojone cudze słowa, przede wszystkim te, które pochodzą z bliskich jemu i jego odbiorcom tekstów kultury.

Wyjątkowo dogodnego materiału do zweryfikowania tych założeń dostarcza literatura niefikcyjna (to jest o identyfikowalnej referencji), zwłaszcza list, który ze względu na specyficzną sytuację komunikacyjną szczególnie sprzyja zaistnieniu wielu typów cytatów, zróżnicowanych pod względem formy oraz funkcji. Na podstawie analiz cytatów biblijnych w listach Cypriana Norwida, a dla porównania – także Piotra Semenienki, Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego, sformułowana została koncepcja cytatu jako *koiné* kulturowej. Koncepcja ta zasadza się na uznaniu, że posługiwaniu się w mowie (wypowiedzi) cytatami z tekstów powszechnie znanych w danej wspólnoty, odwołujących się do podzielanej przez jej członków kompetencji kulturowej i językowej, ułatwia nie tylko ich porozumiewanie się, lecz także stanowi o wspólnoty tej integracji. Integracji nie jako powtórzeniu, potwierdzeniu i alegacji, ale także dialogu: sporze, polemice, niezgodzie lub aprobacie z zastrzeżeniami bądź antycypowanymi sprzeciwami. Cytaty należące do *koiné* są formą dialogującego i zdialogizowanego słowa kulturowego.

Pierwszy rozdział rozprawy został poświęcony listowi i jego gatunkowym wyróżnikom. Przeprowadzone w nim ustalenia, dotyczące minimalnych warunków „listowości”, które odwoływały się do stanu badań nad listem, przede wszystkim do pierwszej polskiej monografii gatunku, *Teorii listu* Stefanii Skwarczyńskiej (1937), stanowią podstawę dalszych rozważań nad cytatem w liście i jego specyfiką. Na podstawie analiz empirycznego materiału historycznego, ujmowanego w optyce inwariantywnej, sformułowana została teza, że list wyróżniają przede wszystkim tekstowe eksponenty specyficznej dla niego sytuacji komunikacyjnej. Za takie minimalne wykładniki listowości uznane zostały konwencjonalne elementy listu, szyfery, formy osobowe czasowników, niekonwencjonalne zwroty do adresata, określenia czasu i miejsca, nawiązania o charakterze dialogowym oraz uwagi metatekstowe.

Drugi rozdział podjął zadanie weryfikacji teoretycznych ustaleń o gatunkowych wyróżnikach listu na przykładzie pism Norwida i historii ich edycji. Przypadek Norwida jest pod względem klasyfikacji genologicznej szczególnie kłopotliwy: odróżnienie w jego spuściźnie niefikcyjnej listów od nie-listów – rozpraw, traktatów, notatek – bywa kontrowersyjne, a kolejni wydawcy i edytorzy, różnie rozstrzygający o przynależności gatunkowej tych samych pism, sprawy nie ułatwiają. Ich decyzje świadczą zarówno o braku wyraźnych kryteriów gatunkowych listu, które mogłyby dawać podstawę do uzasadnionych rozstrzygnięć, jak o funkcjonowaniu w obiegu epistolarnym pism należących do gatunków innych niż list. „Obieg epistolarny” to jednak nie to samo, co „listowość” i znamienne dla gatunku listu sytuacja komunikacyjna. Biorąc to pod uwagę, na podstawie analiz rękopisów Norwida wyróżnione zostały w jego korespondencji trzy typy tekstów: listy, a więc pisma posiadające tekstowe wykładniki sytuacji komunikacyjnej listu; rozprawki epistolarne, czyli pisma posiadające metatekstowe wykładniki zaadresowania, które mieszczą się w ramach listu-gatunku, oraz pisma funkcjonujące w obiegu epistolarnym ze względu na okoliczności zewnętrzne, ale nie należące do gatunku.

Rozdział trzeci został poświęcony cytatom: jego różnym koncepcjom oraz powiązaniom z kwestią mowy pozornie zależnej. Przypomniana została problematyzacja cytatu jako dwugłosu i wykładnika relacji międzypodmiotowych, znana z prac Bachtina i Wołoszynowa. Na tej podstawie zdefiniowany został cytat, skatalogowane jego formalne typy oraz sformułowana koncepcja *koiné* kulturowej. Opisana została także rola Biblii (stanowiącej źródło analizowanych w dalszych częściach pracy cytatów) w XIX-wiecznej polskiej

wspólnocie narodowej, pojmowanej (za autorytatywnymi rozstrzygnięciami socjologów) jako wspólnota kulturowa.

W rozdziale czwartym opisana została *koiné* kulturowa Semenienki, Mickiewicza i Słowackiego. Cytaty biblijne w ich listach pozwalają wskazać charakterystyczne dla autorów strategie cytowania: *koiné* jako powtórzenia, *koiné* jako mówienia oraz *koiné* jako elementu stylizacji. Każda z nich polega na wykorzystaniu innych właściwości i możliwości cytatu.

Rozdział piąty został w całości poświęcony *koiné* Norwida. Analiza jego różnych sposobów cytowania ma przede wszystkim wykazać, że poeta nie tylko mówił, ale także myślał Biblią, o czym najdobitniej świadczą jego cytaty w mowie pozornie zależnej.

Zakończenie, wbrew konwencji rezygnujące z podsumowań poprzedzających je rozważań, wskazuje, jaki użytek może mieć analiza *koiné* Norwida dla norwidologii. Z analizy szczególnie ważnych i powtarzających się w listach cytatów i wątków rozważań poety, w których występuje Biblia, wynika niezbicie, że służą one prowadzeniu narracji tożsamościowej i autokreacji na proroka-parezjastę.

Marta Ewa Rogowska